

Váleční uprchlíci z Ukrajiny zůstávají výzvou pro český zdravotnický systém

PhDr. Karolína Dobiášová, Ph.D., Ing. Zuzana Kotherová, Ph.D.

12. 5. 2023

Shrnutí

Uprchlíci z Ukrajiny mají v ČR nárok na zdravotní služby hrazené z veřejného zdravotního pojištění. Dle VZP však více než polovina válečných uprchlíků z Ukrajiny do konce roku 2022 žádnou zdravotní péči v ČR nečerpala. Ti, kteří ji čerpali, si cení, že je pro ně péče finančně dostupná, někteří však poukazují na nespravedlivé zacházení s nimi jako s cizinci a na to, že jim v řadě případů zdravotníci poskytnutí péče odmítli. Zdravotníci prvního kontaktu (zejména na UA pointech, na urgentních příjmech nemocnic a v primární péči) jsou v souvislosti s uprchlickou krizí vystaveni zvýšené pracovní zátěži. Mnoho z nich se také ve svém pregraduálním ani v postgraduálním vzdělání nesetkalo s žádnou formou vzdělávání v oblasti interkulturních kompetencí. Obě skupiny, uprchlíci i zdravotníci, mají často pocit, že jim ze strany orgánů veřejné správy, případně samosprávy, nebyly poskytnuty dostatečné informace o celé situaci a často nevědí, kam a na koho se obrátit. Zachování dostupnosti péče (nejen) pro uprchlíky se v ČR stává problematické, a to nejen kvůli jazykové bariéře či nedostatečné informovanosti o fungování českého zdravotnického systému, ale i kvůli nedostatku zdravotníků v některých odbornostech. Do poskytování zdravotní péče by tak bylo vhodné zapojit ukrajinské zdravotníky z řad uprchlíků, nicméně aprobační proces získávání lékařské způsobilosti je v ČR velmi časově náročný a zároveň finančně nákladný.

Doporučení

Státní správa (především Ministerstvo zdravotnictví)

- Koordinovat aktivity a propojovat relevantní stakeholdery v oblasti zajištění zdravotní péče o válečné uprchlíky z Ukrajiny.
- Soustředit informace týkající se zdravotní péče o válečné uprchlíky z Ukrajiny na jednom místě, které bude propojeno s dalšími informačními zdroji, a pravidelně aktualizovat tyto informace. Informace směřovat nejen českým zdravotníkům a ukrajinským uprchlíkům, ale i ukrajinským zdravotníkům v ČR. Informace podávat v uživatelsky vstřícné podobě.
- Ve spolupráci s institucemi zodpovědnými za vzdělávání zdravotnických pracovníků zavést standardizované vzdělávání a odbornou přípravu v oblasti interkulturních kompetencí pro zdravotnické pracovníky na pregraduální, postgraduální a celoživotní úrovni.
- Ve spolupráci s relevantními institucemi zodpovědnými za vzdělávání zdravotnických pracovníků navýšit kapacity kurzů češtiny a medicínské češtiny (nejen) pro ukrajinské zdravotníky.
- Upravit aprobační vzdělávání pro lékaře a zdravotní sestry tak, aby se více ukrajinských zdravotníků mohlo brzy zapojit do poskytování péče v ČR.
- Zachovat současný stav, kdy váleční uprchlíci z Ukrajiny mají nárok na zdravotní služby hrazené z veřejného zdravotního pojištění.
- Systémově zohlednit v rámci úhrad zdravotní péče z veřejného zdravotního pojištění zvýšenou náročnost poskytování péče pro cizojazyčné pacienty (např. časová náročnost péče, práce s tlumočnickem nebo interkulturním pracovníkem).

Samospráva ve spolupráci s neziskovým sektorem a poskytovateli zdravotních služeb

- Podporovat realizaci projektů zaměřených na informování válečných uprchlíků z Ukrajiny o fungování českého zdravotnického systému (zohlednění regionálních specifik).
- Podporovat realizaci projektů zaměřených na tlumočení a interkulturní práci ve zdravotnictví, na psychologickou podporu uprchlíků.

Lex Ukrajina v teorii a praxi

V České republice se už zaregistrovalo více než 500 tisíc válečných uprchlíků z Ukrajiny (UNHCR, 2023), pro které je nutné zajistit dostupnou zdravotní péče nejen aktuálně, ale i v dlouhodobějším horizontu (Murphy a kol. 2022). Uprchlíci mají specifické a komplexní potřeby v oblasti fyzického a duševního zdraví, které jsou ovlivněny jejich zkušenostmi ze země původu, během tranzitu a po příjezdu do hostitelské země v souvislosti s adaptací na nové životní podmínky. Tyto zkušenosti mohou zvýšit zranitelnost uprchlíků vůči chronickým a infekčním onemocněním. Dostupná, celostně zaměřená a na pacienta orientovaná zdravotní péče pro uprchlíky může pomoci podpořit jejich odolnost a integrovat se lépe do společnosti v cílové zemi (WHO 2022).

Zdravotní péči o válečné uprchlíky z Ukrajiny upravují v ČR zákony č. 65 až 67/2022 Sb. a nařízení vlády č. 206/2022 Sb., vyhlášené 21. 3. 2022. Tyto právní normy, známé jako Lex Ukrajina, jsou průběžně novelizovány (Lex Ukrajina I až V). Lex Ukrajina I garantoval všem uprchlíkům z Ukrajiny ode dne vstupu na území ČR nárok na veškeré služby hrazené ze systému veřejného zdravotního pojištění s tím, že zákon byl retroaktivní. Tento nárok byl později omezen na prvních 150 dní po vstupu do systému veřejného zdravotního pojištění. Váleční uprchlíci v režimu dočasné ochrany jsou pojištěni v systému veřejného zdravotního pojištění a mají nárok na zdravotní služby hrazené zdravotní pojišťovnou, ale po uplynutí 150 dní pojištění, pokud nemají zdanitelné příjmy, si musí sami platit zdravotní pojištění jako osoby bez zdanitelných příjmů nebo musí své zdravotní pojišťovně doložit, že spadají do některé skupiny osob, za něž platí pojistné stát, tzv. státní pojištěnci (především děti, studující do 26 let, senioři a matky pečující o děti).

K 21. 2. 2023 bylo u českých zdravotních pojišťoven registrováno více než 367 tisíc uprchlíků. Z tohoto počtu bylo zhruba 45 % žen a 21 % dětí do 18 let. Data VZP ukazují, že více než polovina uprchlíků (58 %) nečerpala žádnou zdravotní péči (VZP 2023), což potvrzují i výzkumy. Dle výzkumného šetření PAQ Research zaměřeného na zkušenosti válečných uprchlíků z Ukrajiny s životem v ČR jich 46 % uvedlo, že dosud v ČR zdravotní péči nevyužili. Ukázalo se také, že pětina dotázaných se ke zdravotní péči nedostala, a to i když ji potřebovali. Jako důvody byly uváděny jazyková bariéra, špatná orientace v systému zdravotní péče v ČR, ale i odmítnutí lékaře (Kavanová 2022a). Dle výzkumu FRA (2023) uváděli váleční uprchlíci z Ukrajiny jako překážky v dostupnosti zdravotní péče v ČR nejčastěji jazykovou bariéru (49 %) a špatnou orientaci v českém zdravotnickém systému (31 %). V rámci 10 zemí¹, které se účastnily výzkumu FRA, byla uprchlíky v ČR nejlépe hodnocena dostupnost zdravotního pojištění a finanční dostupnost péče. Naopak nejhůře byl český zdravotnický systém hodnocen v oblasti nespravedlivého zacházení s cizinci a v odmítání poskytnutí péče cizincům (FRA 2023).

Nižší dostupnost zdravotní péče pro válečné uprchlíky z Ukrajiny může vést k odkládání péče a ke zhoršování zdravotního stavu uprchlíků, což by v budoucnu mohlo znamenat vyšší zatížení českého zdravotnického systému. Tato situace je potenciálně velmi problematická i s ohledem na to, že někteří váleční uprchlíci se již

---

¹ Maďarsko, Polsko, Rumunsko, Slovensko, Bulharsko, Česko, Německo, Estonsko, Itálie a Španělsko.

do země původu zřejmě nevrátí. Dle výzkumu Drbohlava a Novotného (2023) se zatím neplánuje vrátit zpět na Ukrajinu více než pětina uprchlíků v ČR. Nicméně studie zaměřené na návrat válečných uprchlíků v minulosti poukazují na to, že se zpět do země původu po ukončení války vrací zhruba 40 % uprchlíků (např. Valenta, Strabac, 2013).

Intenzivní potřeba zdravotní péče pro uprchlíky je dána jednak jejich zkušenostmi s válkou a migračním procesem, ale také obecně horším zdravotním stavem ukrajinské populace (nižší střední délka života a roky prožité ve zdraví, vyšší prevalence kardiovaskulárních onemocnění atp.). Speciální pozornost si zaslouží vyšší rozsah duševních onemocnění u uprchlíků, například v ČR se u 45 % projeví symptomy depresí a úzkostí v rozsahu, kdy už je doporučována konzultace s psychiatrem (Kavanová 2022b).

Jak pečovat o uprchlíky

V návaznosti na zvýšený počet pacientů z řad válečných uprchlíků byly z rozhodnutí ministra zdravotnictví zřízeny ve všech fakulních nemocnicích UA POINTy – nízkoprahové ambulance pro válečné uprchlíky z Ukrajiny, které jim mají zajistit dostupnost péče (MZ ČR 2022). V současné době funguje 23 UA pointů v 8 ze 14 krajů ČR. UA point není v Jihočeském, Karlovarském, Libereckém, Pardubickém, Zlínském kraji a Kraji Vysočina (MZ ČR 2023a). I když je fungování těchto ambulancí ze strany lékařské veřejnosti vnímáno jako výrazná pomoc při zvládnutí nárůstu pacientů, stále jsou jejich kapacity nedostačující a lékaři a zdravotní sestry prvního kontaktu, zejména na urgentních příjmech nemocnic a v primární péči, jsou v souvislosti s uprchlickou krizí vystaveni zvýšené pracovní zátěži. Často mají pocit, že jim ze strany orgánů veřejné správy, případně samosprávy nebyly poskytnuty ucelené informace o celé situaci a často nevědí, kam a na koho se obrátit. Mnoho z nich se ve svém pregraduálním ani na postgraduálním vzdělání nesetkalo s žádnou formou vzdělávání v oblasti interkulturních kompetencí (ÚVZMP 2023). Jak ukazují zahraniční výzkumy (např. Rousseau a kol. 2017, Akca a Ayaz-Alkaya 2023), takto zvýšená zátěž zdravotnických pracovníků bez dostatečné institucionální podpory a interkulturního vzdělávání může vést u nich k nárůstu negativních postojů a předsudků vůči zranitelné skupině pacientů z řad uprchlíků, a tím i k nárůstu zdravotních nerovností.

Problematickou oblastí se stává dostupnost zdravotní péče pro uprchlíky v některých odbornostech poznamenaných nedostatkem kvalifikovaného zdravotnického personálu, který byl v ČR aktuální již před vypuknutím války na Ukrajině (ÚVZMP 2023). Alarmující je, že mezi uprchlíky více než 60 % dospělých a více než 50 % dětí nemá svého praktického lékaře (Kavanová 2022a). To je dáno mimo jiné i dlouhodobě klesajícím počtem a rostoucím průměrným věkem praktických lékařů (PL) a praktických lékařů pro děti a dorost (PLDD) v ČR (MZ ČR 2020). Dle Eurostatu (2023), je počet PL a PLDD v ČR z mezinárodního hlediska podprůměrný. Navíc na základě ministerských údajů (ÚZIS 2022) chybí v ČR cca 2 500 sester v primární a dlouhodobé péči. Kromě toho nedostupnost péče zvyšuje i nedostatek lékařů v jiných odbornostech (např. stomatologové, dětské psychiatry) (ÚVZMP 2023).

Lékařům a zdravotním sestřám se nejen zvýšily počty pacientů, ale objem práce narostl i v souvislosti s tím, že léčba uprchlíků je významně časově i psychicky náročnější s ohledem na jazykovou bariéru, chybějící dokumentaci či dokumentaci v ukrajinštině/ruštině a nedostatečnou informovanost uprchlíků o fungování českého zdravotnického systému. Zároveň častěji ve vztahu pacient uprchlík a lékař/sestra dochází ke konfliktním situacím a nepochopení v důsledku interkulturních rozdílů, které jsou zapříčiněny zejména odlišným fungováním českého a ukrajinského zdravotnického systému (Jelínková a kol. 2023).

V této souvislosti zdravotníci oceňují zapojování ukrajinských zdravotníků do poskytování péče válečným uprchlíkům, kteří pomáhají překonávat nejen jazykovou bariéru, ale i různé bariéry (inter)kulturní (Jelínková a kol. 2023). S ohledem na složitost aprobačního procesu v uznávání vzdělání zahraničním zdravotníkům v ČR, ukrajinští zdravotníci z řad uprchlíků zatím pracují v českém zdravotnictví většinou v roli tlumočnicků a administrativních pracovníků. Zapojují se především do fungování UA pointů, ale i v dalších segmentech českého zdravotnického systému. Například Společnosti všeobecného lékařství ČLS JEP v rámci projektu „Ukrajina“ finančně podpořila zapojení ukrajinských lékařů/uprchlíků v ČR v rámci primární péče na překladatelské a jiné služby (ÚVZMP 2023). V oblasti duševního zdraví je nabízena pomoc ukrajinsky a rusky hovořících psychologů a psychoterapeutů².

Ukrajínští zdravotníci: nevyužitý potenciál

Nebývalý nápor pacientů v souvislosti s uprchlickou krizí zažívají i okolní země, zejména Polsko. Na rozdíl od ČR zde je uplatňován zvláštní přístup pro skládání aprobační zkoušky u ukrajinských zdravotníků z řad válečných uprchlíků (Medical Tribune 2023), polské ministerstvo zdravotnictví pro ukrajinské lékaře a zdravotní sestry zavedlo zvláštní postup pro získání zdravotnické licence. Do konce roku 2022 mělo získat dočasnou licenci cca 1700 lékařů a 860 zdravotních sester a porodních asistentek. Proces získávání licence je pro ukrajinské válečné uprchlíky v Polsku zdarma, a navíc byl pro ně vytvořen bezplatný e-learningový kurz medicínské polštiny, který do ledna 2023 absolvovalo 1100 zdravotnických pracovníků (např. Jankowski a kol. 2023) Ve srovnání s tím je v ČR aprobační proces získávání lékařské způsobilosti velmi časově náročný a zároveň finančně nákladný. Pro integraci ukrajinských zdravotníků a jejich zapojení do českého zdravotnického systému je nezbytné, aby se naučili český jazyk. Institut postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví ve spolupráci s UNICEF sice pořádá kurzy češtiny pro ukrajinské zdravotníky, ale poptávka po těchto kurzech převyšuje nabídku.³

Důležitým aspektem integrace uprchlíků v oblasti zdravotní péče je šíření relevantních informací nejen mezi uprchlíky, ale také mezi zdravotnické pracovníky. MZ ČR poskytuje na svých webových stránkách informace týkající se zdravotní péče pro válečné uprchlíky z Ukrajiny i pro poskytovatele služeb. Zřídilo také informační

---

² Např. Národní ústav duševního zdraví: <https://www.nudz.cz/pomahame-ukrajine> nebo Projekt Dumka: <https://www.dumka.cz/>

³ IPVZ: <https://www.ipvz.cz/vzdelavaci-akce/2400>

telefonickou linku pro uprchlíky z Ukrajiny i české lékaře (MZ ČR 2023b). Zároveň byly iniciovány různé podpůrné a informační iniciativy ze strany samotných lékařů (např. stránky a FB skupina Lékaři pro Ukrajinu⁴), zdravotnických organizací, neziskového sektoru a samosprávy. Tyto informace jsou však roztržité a o řadě z nich většina zdravotníků ani uprchlíků neví. Forma některých informačních zdrojů navíc není uživatelsky vstřícná, některé informace již nejsou aktuální či mohou být zavádějící. Některé informace zcela chybí. Zdravotníci by například uvítali seznam lékařů hovořících rusky a ukrajinsky, kteří přijímají ukrajinské pacienty (Jelínková a kol. 2023).

V praxi také chybí dostatečný počet tlumočnicků a interkulturních pracovníků pro oblast zdravotnictví. Určitou podporu poskytují některé neziskové organizace a samospráva, ale stále jich není dostatek a řada zdravotníků o jejich existenci není informována (Jelínková a kol. 2023).

---

⁴ Lékaři pro Ukrajinu: <https://lekariproukrajinu.cz/>

Zdroje:

- Akca, A., & Ayaz-Alkaya, S. (2023). Determinants of attitudes towards refugees and intercultural sensitivity of nursing students: A descriptive and correlational study. *Nurse Education Today*, 105772.
- Drbohlav, Novotný (2023) Výzkumná zpráva projektu „Informační setkání pro uprchlíky z Ukrajiny“, Přírodovědecká fakulta UK, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, dostupné na: https://assets-global.website-files.com/61c1d8d802122cb75d70dc8c/6405dda2876c5c208c991df8_V%C3%BDzkumn%C3%A1%20zpr%C3%A1va%20projektu%20%E2%80%9EInforma%C4%8Dn%C3%AD%20setk%C3%A1n%C3%AD%20pro%20uprchl%C3%ADky%20z%20Ukrajiny%E2%80%9C.pdf
- Eurostat. Health care resources statistics, 2020. Accessed December 13 2022. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/HLTH_RS_SPEC/default/table?lang=en&category=hlth.hlth_care.hlth_res.hlth_staff
- FRA (European Union Agency for Fundamental Rights) (2023) Fleeing Ukraine. Displaced people's experiences in the EU, Luxembourg: Publications Office of the European Union, dostupné na: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2023-ukraine-survey_en.pdf
- Jankowski, M., Lazarus, J. V., Kuchyn, I., Zemskov, S., Gałazkowski, R., & Gujski, M. (2023). One Year On: Poland's Public Health Initiatives and National Response to Millions of Refugees from Ukraine. *Medical Science Monitor*, 29.
- Jelínková, M., Dobiášová, K., Kopsa Těšinová J., Koščík, M. (2023) Zkušenosti lékařů s interkulturními rozdíly v komunikaci s ukrajinskými uprchlíky v době rusko-ukrajinského ozbrojeného konfliktu. *Časopis lékařů českých*, v tisku
- Kavanová, M. (2022a) Část uprchlíků nevyužívá zdravotnictví, i když by potřebovali. Brání jim jazyk a neinformovanost. *PAQ Research* 14.11. 2022, dostupné na: <https://www.paqresearch.cz/post/hlas-ukrajincu-zdravi-sluzby>
- Kavanová, M. (2022b) Téměř polovina uprchlíků trpí symptomy depresí a úzkostí. O dostupné péči jim chybí informace. *PAQ Research* 24. 10. 2022, dostupné na: <https://www.paqresearch.cz/post/dusevni-zdravi-hlas-ukrajincu>
- Medical Tribune. Fórum: České zdravotnictví na pomoc Ukrajině. 22.3. 2023, dostupné na: <https://www.tribune.cz/zdravotnictvi/forum-ceske-zdravotnictvi-na-pomoc-ukrajine/>
- Murphy, A., Fuhr, D., Roberts, B., Jarvis, C. I., Tarasenko, A., & McKee, M. (2022). The health needs of refugees from Ukraine. *BMJ*, 377.
- MZ ČR (2020) Strategický rámec rozvoje péče o zdraví v ČR do roku 2030. dostupné na: <https://zdravi2030.mzcr.cz>
- MZ ČR. (2022) Ministerstvo zdravotnictví zřizuje tzv. UA POINTy, nízkoprahové ambulance zajišťující zdravotní péči pro ukrajinské uprchlíky. 16.3. 2022, dostupné na: <https://www.mzcr.cz/tiskove-centrum-mz/ministerstvo-zdravotnictvi-zrizuje-tzv-ua-pointy-nizkoprahove-ambulance-zajistujici-zdravotni-peci-pro-ukrajinske-uprchliky/>
- MZ ČR. (2023a) Centrální rezervační systém - Přehled míst UA pointů. 12.4. 2023, dostupné na: <https://uapoint.mzcr.cz/>
- MZ ČR. (2023b) Pomoc pro Ukrajinu. dostupné na: <https://www.mzcr.cz/category/ukrajina/>
- Rousseau, C., Oulhote, Y., Ruiz-Casares, M., Cleveland, J., & Greenaway, C. (2017). Encouraging understanding or increasing prejudices: A cross-sectional survey of institutional influence on health personnel attitudes about refugee claimants' access to health care. *PLoS One*, 12(2).
- UNHCR. (2023). Ukraine refugee Situation. dostupné na: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
- ÚVZMP (Ústav veřejného zdravotnictví a medicínského práva 1.LF UK) (2023) Zvyšování interkulturních kompetencí zdravotnických pracovníků. Podkladová zpráva., interní materiál
- ÚZIS. Národní zdravotní registr. 2023. Accessed February 2 2023. ISSN 2695-0340. dostupné na: <https://www.nzip.cz>.
- Valenta, M., Strabac, Z. (2013). The dynamics of Bosnian refugee migrations in the 1990s, current migration trends and future prospects. *Refugee Survey Quarterly*, 32(3), 1–22.
- VZP (2023) Rok války na Ukrajině – data o čerpání zdravotní péče Ukrajinci v Česku. 21.2. 2023, dostupné na: <https://www.vzp.cz/o-nas/aktuality/rok-valky-na-ukrajine-data-o-cerpani-zdravotni-pecce-ukrajinci-v-cesku>
- WHO (World Health Organization) (2022). Refugee and migrant health. WHO 2.5. 2022, dostupné na: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/refugee-and-migrant-health>